

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

**IHRA gairės
dėl Holokausto
tyrimams,
švietimui ir
atminimui svarbių
dokumentų
nustatymo**

Apie IHRA

Tarptautinis Holokausto atminties aljansas (angl. *International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA*) vienija vyriausybes ir specialistus tam, kad visame pasaulyje stiprintų, remtų ir skatintų švietimą apie Holokaustą, Holokausto atminimą ir tyrimus bei vykdytų 2000 m. Stokholmo deklaracijos ir 2020 m. ministrų deklaracijos įsipareigojimus.

2021 m. lapkričio 10 d. Salonikuose vykusiame plenariniame posėdyje 35 Aljanso šalys narės patvirtino *IHRA gaires dėl Holokausto tyrimams, švietimui ir atminimui svarbių dokumentų nustatymo*.

Esame labai dėkingi šioms organizacijoms, kurios konsultavo gaires rengusią projekto grupę ir teikė savo žinias: Europos archyvų grupei (EAG), Europos nacionalinių archyvarų tarybai (EBNA), Europos Holokausto tyrimų infrastruktūrai (EHRI) ir Europos Sąjungos diplomatiniais archyvams (EUDiA).

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

**IHRA gairės
dėl Holokausto
tyrimams,
švietimui ir
atminimui svarbių
dokumentų
nustatymo**

Ižanga

Dešimtmečius didelė dalis dokumentų, susijusių su Holokaustu ir jo istoriniu kontekstu, buvo išblaškyta, nykstanti ir daugeliu atvejų neprieinama.

Naciai, jų sąjungininkai ir kolaborantai ne tik žudė žydus, romus,¹ politinius priešus ir kitas aukas, bet ir siekė sunaikinti jų kultūrą. Todėl kiekvienas dokumentas, susijęs su šių aukų gyvenimu prieš Holokaustą, jo metu ir po jo, yra nepaprastai vertingas.

Suteikti atvirą prieigą prie Holokausto dokumentų ir medžiagos yra svarbu, nes tai yra IHRA šalių narių deklaracijos dalis, kuria jos „dalijasi įsipareigojimu nušviesti vis dar miglotus Holokausto šešėlius“ ir „imasi visų būtinų žingsnių, kad padėtų atverti archyvus ir užtikrinti, kad visi su Holokaustu susiję dokumentai taptų prieinami tyrėjams“.²

Kaip nurodyta 2016 m. Europos Sąjungos programos „Horizontas 2020“ parengtose H2020 programos gairėse dėl FAIR duomenų, archyviniai duomenys turėtų būti „atviri, kiek įmanoma, ir uždari, kiek būtina“ – „atviri“, siekiant skatinti pakartotinį panaudojimą ir paspartinti mokslinius tyrimus, bet kartu „uždari“, siekiant apsaugoti subjektų privatumą.

Tačiau praktikoje yra sudėtingiau. Visų ES valstybių narių nacionaliniuose teisės aktuose nustatytos prieigos prie valstybiniuose archyvuose saugomų dokumentų taisyklės. Prieigos prie dokumentų, kuriuose yra asmens duomenų, nutraukimo laikotarpis įvairiose šalyse skiriasi, be to, jį lemia asmens duomenų pobūdis. Šie skirtumai paskatino Tarptautinį Holokausto atminties aljansą vykdamant archyvų prieigos projektą nustatyti Holokausto laikų dokumentų prieinamumo būklę ir problemas, su kuriomis susiduria tyrėjai.

Projektas taip pat padėjo užtikrinti, kad į Europos Sąjungos bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą (BDAR) (2016 m. balandžio 27 d. reglamentas (ES) 2016/679) būtų įtraukta speciali išimtis dokumentams, susijusiems su Holokaustu. Tokie ES reglamentai kaip BDAR yra privalomi teisės aktai, kurie turi būti taikomi visoje Europos Sąjungoje. 2016 m. Europos Parlamento priimtas BDAR pakeitė ankstesnius duomenų apsaugos teisės aktus, taip sudarydamas sąlygas taikyti vienodesnes normas visose valstybėse narėse. Vis dėlto BDAR valstybėms palikta tam tikra galimybė nustatyti išimtis konkrečiose srityse, pavyzdžiui, archyvavimo tikslais viešojo intereso labui arba istorinių tyrimų tikslais.

Susirūpinęs dėl to, kad BDAR gali turėti netyčinių padarinių prieigai prie su Holokaustu susijusios medžiagos, 2015 m. IHRA pradėjo dialogą su Europos Parlamentu.

Šio dialogo rezultatas – vykstant teisėkūros procesui, į BDAR buvo įtraukta 158 konstatuojamoji dalis. Joje konstatuojama:

„Kai asmens duomenys tvarkomi archyvavimo tikslais, šis reglamentas taip pat turėtų būti taikomas tokiam tvarkymui, atsižvelgiant į tai, kad šis reglamentas neturėtų būti taikomas mirusiems asmenims. Valdžios institucijos arba viešosios ar privačios įstaigos, kurios saugoja viešojo intereso įrašus, turėtų būti tarnybos, kurios pagal Sąjungos ar valstybės narės teisę turi teisinę prievolę įgyti, saugoti, įvertinti, suorganizuoti, apibūdinti, pranešti, propaguoti, skleisti ir teikti prieigą prie ilgalaikę vertę turinčių bendrojo viešojo intereso įrašų. Be to, valstybėms narėms turėtų būti leidžiama numatyti, kad asmens duomenis galima toliau tvarkyti archyvavimo tikslais, pavyzdžiui, siekiant teikti konkrečią informaciją, susijusią su politine elgsena buvusių totalitarinių valstybės režimų metu, genocidu, nusikaltimais žmoniškumui, visų pirma holokaustu, ar karo nusikaltimais.“³

IHRA dalyvavimas buvo labai sėkmingas. Nepriėmus teisės akto pakeitimo, neįtraukiant Holokausto dokumentų, ateityje būtų buvę labai sunku naudotis tokiais dokumentais. Nors BDAR įsigaliojo nuo 2018 m. gegužės mėnesio, akivaizdu, kad vien tik įtraukus išlygą dėl išimties nebūtinai užtikrinama prieiga prie Holokausto dokumentų kolekcijų Europoje ir visame pasaulyje.

Šiuo metu tiek ES, tiek už jos ribų vis dar yra šalių, kurios sudaro teisinės ir praktinės kliūtis susipažinti su Holokausto dokumentais. Viena iš kliūčių yra ta, kad trūksta praktinių gairių dėl Holokausto tyrimams, atminimui ir švietimui svarbių dokumentų nustatymo, o tai, deja, reiškia, kad kiekvienas archyvas ir kiekviena valstybė gali taikyti savo požiūrį į prieigos prie šių dokumentų nustatymą.

Kai šalis po tam tikrų istorinių įvykių saugo kitų valstybių institucijų parengtus dokumentus, pageidautina, kad ta šalis taip pat užtikrintų kuo platesnę prieigą prie šios medžiagos.

Šių gairių tikslas – pasiūlyti vieningą Holokausto tyrimams, atminimui ir švietimui svarbių dokumentų nustatymo priemonę, kuri padėtų archyvams ir kitiems subjektams įvertinti savo kolekcijas ir sudaryti sąlygas susipažinti su atitinkamais dokumentais. Šalims, kurioms taikomas BDAR, ši apibrėžtis taip pat padės įgyvendinti 158 konstatuojamąją dalį, nes pasiūlys praktinę sąvokos „konkreči informacija, susijusi su politine elgsena buvusių totalitarinių valstybės režimų metu, genocidu, nusikaltimais žmoniškumui, visų pirma holokaustu“ apibrėžtį.

Pirmoje šio dokumento dalyje pateikiama 2012 m. IHRA parengta „darbinė su Holokaustu susijusios medžiagos apibrėžtis“. Šia apibrėžtimi siekiama išvardyti medžiagą, kuri turėtų būti laikoma susijusi su Holokaustu. Antroje dokumento dalyje pateikiamos praktinės priemonės, padedančios nustatyti dokumentus, kurie nėra įtraukti į apibrėžtį, tačiau yra svarbūs Holokausto tyrimams, atminimui ir švietimui. Trečioje dalyje pateikiami dokumentų, kurie įgyvendinant gaires turėtų būti identifikuojami kaip susiję su Holokaustu, tipų pavyzdžiai.

IHRA darbinė su Holokaustu susijusios medžiagos apibrėžtis⁴

Su Holokaustu susijusi medžiaga turi būti kilusi iš laikotarpio nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki perkeltųjų asmenų stovyklų uždarymo XX a. šeštajame dešimtmetyje ir turi būti susijusi su teisiniu, politiniu, socialiniu, ekonominiu ir kultūriniu grupių, kurios tapo valstybės politikos ir (arba) persekiojimo objektu pagrindiniu 1933–1945 m. laikotarpiu, statusu. Šių laiko parametrų išimtys apima su Holokaustu susijusių karo nusikaltimų teismų medžiagą; liudijimus apie Holokaustą ir jo neigėjus; Holokausto minėjimą ir atminimo įamžinimą; su turtu ir kompensacijomis susijusią medžiagą; dokumentus, kurie yra didesnių kolekcijų dalis, tačiau išlieka susiję su Holokausto istorija.

Medžiagos tipai apima toliau išvardytus, tačiau jais neapsiriboja:

- tekstiniai dokumentai, įskaitant, bet neapsiribojant, vyriausybinius dokumentus, teisinius procesus, institucinius dokumentus, asmeninius dokumentus, dienoraščius, memuarus ir korespondenciją;
- elektroninės kopijos, faksimilės, liejiniai, mikrofilmai ir fotografijų reprodukcijos;
- popieriniai kūriniai, įskaitant, bet neapsiribojant, brošiūras, skelbimus, reklamas, lankstinukus, plakatus ir žemėlapius;
- filmuota medžiaga ir filmai;
- garso ir vaizdo interviu;
- knygos, brošiūros, rankraščiai ir nuorašai;
- muzikos įrašai ir partitūros;
- fotografijų originalai ir kopijos, fotografijų albumai, skaidrės ir nuotraukų negatyvai.

Su Holokausto tyrimais susijusi medžiaga apima įvairias temas, iš kurių svarbiausios yra susijusios su nacių režimo ir kolaborantų vykdytu sistemingu ir valstybės remiamu maždaug šešių milijonų žydų ir maždaug pusės milijono romų nužudymu Europoje ir Šiaurės Afrikoje. Be to, tokia medžiaga apima įvairias susijusias sritis.

Tarp tokių sričių minėtinos šios:

- prieškario nukentėjusiųjų grupių bendruomeninis gyvenimas tose teritorijose, kuriose vyko Holokaustas;
- nacių atėjimas į valdžią Vokietijoje ir fašizmo bei etninę kilmę akcentuojančių ideologijų ir politikos iškilimas kitose Europos valstybėse;
- nacių rasis „mokslas“ ir propagandos kampanija, nukreipta prieš žydus, romus ir kitas grupes, į kurias naciai taikėsi prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui ir Holokaustui;
- nacių antižydiška politika XX a. ketvirtajame dešimtmetyje;
- nukentėjusiųjų grupių bėgimas iš nacių okupuotos Europos;
- pabėgėlių bendruomenės įvairiose šalyse;
- tarptautinės bendruomenės reakcija (arba jos nebuvimas) į nacizmo iškilimą ir žydų bei kitų asmenų persekiojimą;
- nacių okupacijos politika ir praktika;
- Europos žydų gaudymas, deportacijos ir žudymas;
- masiniai šaudymai, kuriuos vykdė operatyvinės grupės (vok. Einsatzgruppen), kiti vokiečių daliniai, vietinė policija, pagalbiniai daliniai ir kolaborantai;
- getai, koncentracijos stovyklos, darbo stovyklos ir žudymo centrai;
- lenkų, romų, homoseksualų, Jehovos liudytojų, žmonių su fizine ir psichine negalia, sovietų karo belaisvių, politinių priešų ir kitų Antrojo pasaulinio karo metu nukentėjusiųjų grupių likimai;
- vietinių gyventojų persekiojimas nacių kontroliuojamoje ir su naciais susijusioje Europoje;
- nacių kolaborantai atitinkamose šalyse;
- nacių satelitinių valstybių režimai ir elgesys su jų kontroliuojamais gyventojais;
- pasipriešinimas nacių politikai ir veiksams;
- gelbėjimas;

- gyvenimas slapstantis per Holokaustą;
- darbo, koncentracijos ir mirties stovyklų atradimas ir atskleidimas;
- Holokaustą išgyvenusiu asmenų išlaisvinimas;
- karo nusikaltėlių paieška ir sulaikymas;
- karo nusikaltimų teismai;
- išgyvenusiu patirtis po išlaisvinimo;
- „Bricha“ ir kiti pabėgimo bei gelbėjimo judėjimai;
- žydų patirtis perkeltųjų asmenų stovyklose ir kitur po išlaisvinimo;
- imigracija į Palestiną, Jungtines Amerikos Valstijas ir kitas šalis po karo;
- reikalavimai dėl restitucijos ir žalos atlyginimo;
- Holokausto minėjimas ir atminimo įamžinimas;
- valstybės remiamos istorinės komisijos; arba
- šiuolaikiniai dokumentai, susiję su Holokausto neigimu ir iškraipymu.

Pateiktuose tyrimų rezultatuose bus kiek įmanoma labiau atskirta patirtis ir duomenys, susiję su Holokausto tyrimams svarbiais dokumentais, nuo dokumentų, susijusių su kitais nacių nusikaltimais.

Bendrosios gairės dėl Holokausto tyrimams, atminimui ir švietimui svarbių dokumentų nustatymo

Nors IHRA darbinė su Holokaustu susijusios medžiagos apibrėžtis yra plati ir išsami, ji negali apimti visų rūšių dokumentų ir medžiagos, sukurtos ir sukauptos per daugelį metų archyvuose ir kitose įstaigose visame pasaulyje. Toliau pateiktos bendrosios gairės padeda nustatyti ir klasifikuoti dokumentus ir medžiagą, kurių negalima apibrėžti pagal darbinę apibrėžtį.

Nustatant ir klasifikuojant dokumentus, reikėtų vadovautis šiomis gairėmis:

- Atvira prieiga reiškia, kad mokslininkai ir visuomenė gali rasti ir naudoti su Holokaustu susijusius dokumentus moksliniams tyrimams, švietimui ir atminimui. Atvira prieiga neturi viršenybės prieš privatumo apsaugos taisykles, tačiau skatina archyvus protingai įgyvendinti šiuos principus, suderinant privatumo interesus ir konkuruojančius atvirų Holokausto tyrimų imperatyvus.
- Su Holokaustu susiję dokumentai turėtų būti klasifikuojami atvirai – tiek geografiniu, tiek sukūrimo laiko atžvilgiu:
 - geografiniu atžvilgiu – Holokausto dokumentai gali kilti iš bet kurios pasaulio vietos ir šiandien gali būti saugomi bet kurioje šalyje;
 - laiko atžvilgiu – Holokausto dokumentų laiko parametrai apima laikotarpį nuo XX a. pradžios iki šių dienų. Tai, pavyzdžiui, dokumentai, susiję su perkeltųjų asmenų stovyklomis, Holokausto karo nusikaltimų teismais, liudijimais apie Holokaustą ir jo padarinius, policijos ir prokuratūros dokumentais, migracijos bylomis, asmenų paieškos bylomis ir medžiaga, susijusia su restitucijos ir kompensacijos pastangomis, liudijimais, memuarais ir kitais „nukentėjusiųjų šaltiniais“, taip pat pastangomis įamžinti atminimą.

- Šie dokumentai apima vietas, regiono, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis sukurtus ar saugomus dokumentus.
- Kolekcija yra susijusi su Holokaustu, jei nors vienas iš joje esančių dokumentų ar bylų yra susijęs su Holokaustu.
- Daugeliu atvejų bylų aprašymai archyvo kataloge nebūtinai reiškia, kad byloje esantys dokumentai yra susiję su Holokaustu. Patariama bylą ir joje esančius dokumentus nagrinėti atsižvelgiant į IHRA darbinę apibrėžtį ir šias gaires.

Dokumentų, kurie turėtų būti identifikuojami kaip su Holokaustu susijusi medžiaga, tipai

Svarbu pabrėžti, kad susiję dokumentai gali būti iki Holokausto, Holokausto laikotarpio ir po Holokausto.

Toliau pateikiamas pavyzdžių sąrašas nėra baigtinis:

- žydų mokinių ir mokytojų dokumentai vietos mokyklose ir universitetuose (Švietimo ministerijos bylos);
- asmens tapatybės kortelių, pasų, pilietybės ir gyvenamosios vietos įrašų dokumentai (Vidaus reikalų ministerijos arba policijos bylos);
- fašistinis rasinis „mokslas“ ir antižydiška politika;
- sanatorijų (psichiatrijos centrų) bylos, kurios yra svarbiausios tiriant NS „eutanziją“ (1940–1945 m.) ir nusikaltimus, įvykdytus prisidengiant mediciniais tyrimais;
- nukentėjusiųjų grupių bėgimas nacių okupuotoje Europoje ir fašistų okupuotose šalyse arba iš jų;
- pabėgėlių bendruomenės įvairiose šalyse;
- žydų ir turto surašymai bei antižydiškų priemonių vykdymas;
- duomenys apie kolaborantus (nacionalinės ir vietinės Vidaus reikalų ministerijos, policijos ir savivaldybių įstaigos);
- nekilnojamojo turto nuosavybės kadastro įrašai;
- bankų ir draudimo bendrovių dokumentai;

- prekiautojų meno kūriniais ir aukciono namų dokumentai;
- muziejų ir bibliotekų įsigijimo ir kiti dokumentai;
- mokesčių ir notarų dokumentai, prekybos rūmų ir kiti finansiniai dokumentai valstybiniuose ir privačiuose archyvuose, įskaitant audito dokumentus;
- bažnyčios dokumentai;
- privačių ir valstybinių institucijų darbuotojų bylos;
- dokumentai, susiję su turto konfiskavimu, grobstymu ir nusavinimu;
- ligoninių dokumentai;
- žydų kongregacijų ir bendruomenių archyvai ir dokumentai;
- neutralių šalių teikiama gelbėjimo ir humanitarinė parama, įskaitant vizų politiką pabėgėliams;
- asmens duomenys dokumentuose, susijusiuose su denacionalizacijos procesais;
- socialinės paramos dokumentai;
- bylos, susijusios su nukentėjusiųjų reintegracija ir (arba) sugrįžimu į pokario visuomenę, socialinės gerovės priemonėmis ir įstatymais, skirtais nukentėjusiesiems;
- pohołokaustiniai įsipareigojimai: vėlesnių kartų memuarai/filmai/meno kūriniai/rašytiniai darbai (laikantis autorių teisių nuostatų);
- Holokaustą dokumentuojančių institucijų, dirbančių švietimo apie Holokaustą ir susitaikymo srityje, istorijos dokumentai (įskaitant pačias ankstyviausias iniciatyvas).

Dokumento išnašos

- 1 Žodis „romai“ šiame dokumente vartojamas kaip bendrasis terminas, apimantis įvairias susijusias grupes, nesvarbu, ar jos gyvena sėsliai, ar ne, tokias kaip romai, klajokliai, *Gens du voyage*, *Resandefolket/De resande*, sintai, *Camminanti*, manušai, kalai, romanišeliai, bojašai/rudariai, aškaliai, egiptiečiai, jenišai, domai, lomai ir abdalai, kurių kultūra ir gyvenimo būdas gali būti įvairūs. Ši išnaša yra romų sąvokos paaiškinimas, o ne apibrėžtis.
- 2 Stokholmo deklaracija. IHRA, 2000 m. sausis, <https://www.holocaustremembrance.com/lt/about-us/stockholm-declaration>. Žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.
- 3 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04>. Žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.
- 4 IHRA darbinė su Holokaustu susijusios medžiagos apibrėžtis. IHRA, <https://holocaustremembrance.com/lt/resources/working-definitions-charters/working-definition-holocaust-related-materials>. Žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.
Ši darbinė apibrėžtis buvo parengta 2012 m. IHRA archyvų prieigos projekto tikslais. Šiame dokumente ji išlieka naudinga ir praktinė priemonė, nors apibrėžtį reikia atnaujinti, pavyzdžiui, dėl tyrimų, žinių ir technologijų pažangos.

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE